

La llengua catalana al Principat d'Andorra. Situació actual i evolució 1995-1999

Autora

Marta Pujol Palau
Servei de Política Lingüística
Ministeri de Turisme i Cultura
Govern d'Andorra

Les dades obtingudes en l'estudi elaborat pel Ministeri de Turisme i Cultura del Govern d'Andorra l'any 1999 mostren canvis en el panorama lingüístic d'aquest país atès que el castellà ha augmentat de nivell en totes les competències fins a situar el català com a segona llengua més coneguda. Aquest article analitza principalment les dades relatives als usos familiars i oficials, amb especial referència als corresponents a l'àmbit socioeconòmic. A la vista dels resultats, l'autora destaca el fet que les accions de dinamització de l'ús que es duen a terme no tenen prou força per arribar als sectors de la població menys propensos a fer servir la llengua i que cal involucrar més els organismes oficials i els ciutadans en aquest procés.

Introducció

El Principat d'Andorra té una extensió de 464 km² i una població de 65.877 habitants de nacionalitats i llengües d'origen diverses, que donen com a resultat una multiplicitat de relacions lingüístiques molt interessant com a objecte d'estudi per la complexitat i la riquesa cultural que comporta.

La Constitució estableix a l'article 2.1 que «la llengua oficial de l'Estat és el català». El català té una presència exclusiva en l'àmbit institucional —és la llengua de l'Administració pública, del Consell General (parlament), de l'Administració judicial, de la policia, de la retolació pública... La publicitat comercial es fa en català, excepte en casos esporàdics que es donen principalment per manca d'informació i que sempre s'esmenen. Hi ha una presència molt àmplia del català en els mitjans de comunicació: televisió i ràdio nacionals, diverses emissores de ràdio privades, dos diaris, revistes, recepció d'emissions de televisió i ràdio i premsa estrangera en català, a part de les emissions i publicacions en castellà i francès. Es fa servir la llengua catalana en tots els sistemes educatius; en algunes escoles és llengua vehicular —a les religioses exclusivament i a l'Escola Andorrana juntament amb el francès—, i a la resta —Escola Francesa, Escola Espanyola— s'ensenya com a assignatura; és llengua vehicular a les escoles universitàries d'Infermeria i Informàtica i als Estudis Virtuals (universitat oberta), i hi ha un Servei de Formació d'Adults que ofereix cursos de català de diversos nivells.

Aquest context, que ens pot semblar positiu per a la situació de la llengua pròpia d'Andorra, té una contrapartida negativa en

l'ús insuficient del català en els àmbits no estrictament oficials, on el castellà guanya terreny i molt sovint és predominant. Les característiques socioeconòmiques i demogràfiques del país, amb un paper decisiu del comerç i del turisme i un volum d'immigració molt superior a la població autòctona, fan inevitable aquesta realitat.

Hi ha una tradició de regulació de l'ús del català en casos concrets en els quals ha calgut intervenir per evitar irregularitats, que s'inicia l'any 1898 amb un acord del Consell General en què el síndic mana «imprimir los pasaports ab lo lenguatge catalá y no castellá, per ser aquell lo propi idioma de las Valls». Altres àmbits que al llarg de tot el segle passat han necessitat normativa específica per regular l'ús de la llengua oficial són l'Administració; els rètols, la publicitat i els noms comercials; l'ensenyament; l'accés a la nacionalitat, i alguns aspectes jurídics en textos legals.

El gener de l'any 2000 va entrar en vigor la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial, que és una eina decisiva per a la regulació de la presència del català en tots els àmbits d'activitat social, i properament tindrà lloc el desplegament reglamentari d'aquesta Llei.

Les dades més recents sobre la situació actual del català, l'evolució que ha experimentat els últims anys i la relació amb les altres llengües que es parlen a Andorra estan resumides en el llibre *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució 1995-1999*, que va sortir publicat a mitjan 2000. Aquesta publicació es basa en l'últim estudi impulsat pel Ministeri de Turisme i Cultura del Govern d'Andorra, i les dades que conté provenen d'una enquesta feta a final de 1999¹ i de la

comparació amb l'estudi anterior sobre els coneixements i els comportaments lingüístics de la població adulta, que inclou les dades obtingudes el 1995.²

Descripció demolingüística

Els canvis principals que s'observen entre 1995 i 1999 en el creixement de la població objecte d'estudi —les persones adultes o de més de 14 anys residents a Andorra— són els següents:

- envelliment de la població, amb un increment del nombre d'habitants en els grups entre 35 i 49 anys i de 50 o més, i una disminució en els grups de 15 a 24 anys i de 25 a 34;
- increment de 3 punts de la població de nacionalitat andorrana i descens de la de nacionalitat espanyola.³

L'anàlisi dels coneixements lingüístics s'estructura en dos apartats, que fan referència a la llengua materna de la població i al nivell de coneixement de cada llengua.

En primer lloc cal dir que el repartiment de la població adulta per llengües matrials en percentatges és el següent: un 35,1 % és de llengua materna catalana; un 43,2 %, castellana; un 9,5 %, francesa; un 10,9 %, portuguesa; un 1,3 %, anglesa i hi ha un 6,2 % de la població que té altres llengües matrials. Si comparem aquestes dades amb les de 1995,⁴ el primer que crida l'atenció és que s'ha invertit la relació català/castellà: el castellà augmenta 8,6 punts i se situa en primer lloc com a llengua materna d'un percentatge més alt de població, mentre que el català baixa 7,6 punts i passa a ser la segona llengua pel que fa al nombre d'habitants que hi han après a parlar. Per nacionalitats augmenta especialment la quantitat d'andorrans de llengua materna castellana (8,3 punts) i disminueix 9,6 punts el percentatge d'espanyols d'origen catalanoparlant.

Els percentatges de coincidència entre llengua en què s'ha après a parlar i llengua en què s'ha après a llegir i escriure s'han agafat com a referència per determinar el nivell de fortalesa de cada llengua. Els resultats confirmen que el castellà, el francès i el portuguès són llengües «fortes», mentre que el català és una llengua «feble», ja que el percentatge de població adulta que ha après a llegir i escriure en català encara és molt baix, tot i que l'«enfortiment» que s'hi observa des de l'any 1995 és considerable.⁵

Per determinar els nivells de coneixements lingüístics entre la població hem aplicat, tal com ja vam fer en l'estudi de 1995, un indicador de coneixement que és la mitjana entre els nivells en què s'entén, es parla, es llegeix i s'escriu cada llengua.⁶ Les persones entrevistades s'havien de puntuar en cada competència segons una escala⁷ entre 0 i 10.

Els indicadors de coneixement resultants⁸ assenyalen que el castellà és la llengua més coneguda i entre 1995 i 1999 va augmentar de nivell en totes les competències. El català és la segona llengua més coneguda i només en va augmentar el nivell de coneixement en l'escriptura i entre les persones que el coneixien bastant o molt bé, que l'han perfeccionat. Els indicadors de coneixement del francès i el portuguès es mantenen estables, i el de l'anglès puja.

Usos lingüístics

Els usos lingüístics de la població han estat estudiats en un conjunt de situacions representatives dels tipus de relacions possibles —a casa, amb els amics, a la feina (relacions internes i externes), relacions amb l'Administració i relacions amb el món socioeconòmic. Per determinar la llengua més utilitzada en cada situació partim dels criteris següents:

- si només es parla una llengua, aquesta és la més utilitzada;
- si es parla més d'una llengua, la més utilitzada és la que té una freqüència d'ús més alta en una escala de l'1 al 5.⁹

Usos familiars

En principi els resultats indiquen que el català continua sent la llengua més utilitzada a casa, però baixa l'ús del català i puja el del castellà. Amb els amics, els nivells d'ús es mantenen estables respecte a 1995. A la feina hi ha un descens del català i un augment del castellà com a llengua més utilitzada en les relacions internes —entre companys i amb superiors o subordinats—, i en les relacions externes —amb clients i proveïdors— puja el bilingüisme¹⁰ català-castellà i baixa l'ús exclusiu de cada una d'aquestes llengües.

Per establir un indicador d'ús de cada llengua prenem com a referència les relacions a casa, amb els amics i les relacions internes a la feina, que són les que ocupen més temps en la vida quotidiana, i fem la mitjana entre les freqüències d'ús en aquests àmbits.¹¹ Els resultats són els següents:¹²

- En general, l'indicador d'ús del català baixa i el del castellà puja. El francès i el portuguès es mantenen estables.
- Per nacionalitats, els andorrans i els espanyols de llengua materna catalana són els que més fan servir el català; el castellà és la llengua més utilitzada pels espanyols de llengua materna castellana; el francès, pels francesos, i els portuguesos utilitzen tant el castellà com el portuguès.
- Per edats, els joves entre 15 i 25 anys i les persones de més de 50 anys són els que més parlen en català, però en totes les franges d'edat baixa l'ús del català i puja el del castellà.

Usos oficials

Com és lògic pel que he exposat a la introducció sobre l'exclusivitat de la llengua oficial en l'àmbit institucional, les relacions dels ciutadans amb l'Administració pública¹³ són les més favorables a la freqüència d'ús del català. La població de nacionalitat portuguesa encara s'hi adreça més en castellà que en català, però des de 1995 l'ús del català ha augmentat significativament en aquest grup. En general, els percentatges de persones que sempre s'hi adrecen o són ateses en castellà disminueixen i augmenta el bilingüisme català-castellà respecte a 1995.

Un panorama molt diferent és el que trobem en la majoria de contextos del món socioeconòmic. Les situacions analitzades tant a l'estudi de 1995 com al de 1999 van ser:

- quan va al metge o al dentista;
- quan va a uns grans magatzems;
- quan va a un restaurant;
- quan agafa el taxi o l'autobús;
- quan va a una botiga;
- quan va al bar, al pub o a la discoteca;
- quan va al banc, a la companyia d'assegurances o a la gestoria;
- quan va a la perruqueria o al barber.

En totes excepte el banc, la companyia d'assegurances o la gestoria baixa el percentatge de persones que sempre parlen en català i augmenta el bilingüisme català/castellà. Agrupant-les per més o menys favorables a l'ús del català en adreçar-s'hi i en l'atenció rebuda surten els grups següents:

- situacions favorables: banc/companyia d'assegurances/gestoria i metge/dentista;
- situacions intermèdies: restaurant i botiga;
- situacions desfavorables: perruqueria/barberia, taxi/autobús, grans magatzems i bar/pub/discoteca.

En relació amb la classificació que sortia el 1995 hi ha una situació que passa de ser intermèdia a ser desfavorable: la perruqueria/barberia.

Els dos factors dels quals depèn principalment el comportament lingüístic de les persones entrevistades en el món socioeconòmic són la nacionalitat i la llengua materna:

- Els andorrans en general i els espanyols de llengua materna catalana sempre fan servir més el català, però en passar de les situacions favorables a les desfavorables el fan servir amb menys freqüència. El andorrans de llengua materna catalana utilitzen més el català en totes les situacions, mentre que els castellanoparlants d'origen s'adaptin més a la llengua de l'interlocutor. Entre els espanyols de llengua materna catalana ha augmentat l'ús del català en les situacions desfavorables.
- Els espanyols de llengua materna castellana mantenen el castellà com a llengua més utilitzada excepte en les situacions favorables. En les intermèdies fan servir menys el català que el 1995.
- Entre els francesos hi ha dos grups de comportament diferent: un que parla en català a tot arreu i l'altre que parla en francès en les situacions favorables i el va canviant pel castellà en les més desfavorables.
- Els portuguesos utilitzen sobretot el castellà en tots els àmbits del món socioeconòmic.

Per sintetitzar les dades de coneixement i ús de cada llengua hem fet servir, com el 1995, la fórmula de l'indicador lingüístic,¹⁴ que es mesura en una escala de 0 a 100 en què el 0 correspon a un nivell de coneixement i un ús nuls i 100 a un coneixement perfecte i un ús molt alt.

L'indicador lingüístic que ha variat més és el del castellà,¹⁵ que puja 8,2 punts: 50 el 1995 i 58,2 el 1999. El català baixa 2,4 punts: passa de tenir un indicador de 56,3 el 1995 a un de 53,9 el 1999. S'inverteix, doncs, la relació de 1995, en què el català encara obtenia una puntuació de la síntesi coneixement-ús superior a la del castellà.

En analitzar els factors decisius en les diferències d'indicador per grups de població prevalen la nacionalitat i la llengua materna com a causes principals que determinen l'obtenció d'un nivell determinat de puntuació:

- L'indicador lingüístic del català és molt alt entre els andorrans i els espanyols de llengua materna catalana, i molt baix en

els espanyols de llengua materna castellana, els francesos i els portuguesos.

- Els portuguesos obtenen un indicador molt alt del castellà tenint en compte que no és la seva llengua materna.
- Els francesos han pujat de nivell respecte a l'estudi anterior en l'indicador lingüístic del català.

Altres elements que influeixen en les diferències d'indicador són l'estatus socioeconòmic i el nivell d'estudis, però en menys mesura que els anteriors.

Per interpretar tot això cal buscar les causes dels canvis en els coneixements i els hàbits lingüístics de la població en dos punts:

- Els fluxos migratoris que s'han produït els últims anys: entre 1995 i 1999 va arribar un 12 % de la població, i tenint en compte el creixement natural (diferència entre naixements i defuncions) i l'evolució global, devia marxar del país un percentatge d'habitants similar. La població arribada recentment està composta per més persones d'origen castellanoparlant i menys de llengua materna catalana que entre 1991 i 1995. Això és degut a la reducció progressiva de l'atur a Catalunya fins a arribar gairebé a desaparèixer, que ha fet que no vinguessin treballadors de parla catalana i que molts dels que hi havia a Andorra trobessin feina al seu país d'origen i hi tornessin.
- L'increment de la població de nacionalitat andorrana de llengua materna castellana. Aquest grup de població, tot i estar plenament integrat al país i haver-s'hi naturalitzat, utilitza poc el català.

Les accions de promoció impulsades per l'Administració i per les entitats culturals que tenen com a objectiu la defensa de la llengua catalana repercuteixen en els grups que ja la coneixen i la parlen, però no tenen prou força per arribar a sensibilitzar els sectors de població menys propensos a fer-la servir. La llengua oficial no resulta necessària en massa àmbits de la nostra societat, i les persones que la coneixen poc es troben en un context en què és més útil aprendre a fer servir altres llengües que tenen una presència forta i estesa al món.

Davant d'aquestes circumstàncies cal reflexionar sobre la part de responsabilitat que pertoca tant als organismes oficials com als ciutadans en general que ens sentim membres d'una cultura en la integració dels qui hi arriben de nou o els qui hi conviuen sense adoptar-la des de fa temps. Si ens hi con-

siderem implicats hi haurem de dedicar l'esforç que calgui i inventar maneres noves de facilitar aquesta integració.

Conclusions

L'anàlisi de les dades obtingudes en l'estudi ens dibuixa un estat canviant de la situació lingüística d'Andorra en què la distribució de les llengües està modificant-se. A tall de conclusió destaquem algunes de les dades principals:

Coneixements

- El castellà ocupa el primer lloc com a llengua materna de la població, amb la qual cosa s'inverteix la relació que es presentava l'any 1995.
- Ha disminuït la quantitat d'andorrans de llengua materna castellana i el nombre d'espanyols d'origen catalanoparlant.
- El castellà és la llengua materna més coneguda i en els darrers 5 anys ha presentat augments significatius en totes les competències.

Usos lingüístics

- L'ús del català en l'entorn familiar i a la feina ha baixat respecte a l'any 1995, tot i que en aquell moment ja era baix.
- En la relació amb els amics els nivells d'ús del català es mantenen estables.
- Els joves de 15 a 25 anys i els majors de 50 anys són qui més usen el català però es registra un descens general en totes les franques d'edat a favor del castellà.
- Els ciutadans en les relacions amb l'Administració pública tendeixen a usar més el català.
- En la majoria de contextos comunicatius de caire socioeconòmic augmenta el bilingüisme català/castellà.
- Els contextos més informals relacionats amb el lleure (perruqueria/barberia, taxi/autobús, grans magatzems, bar/discoteca) presenten un menor ús del català, mentre que els formals (banc, assegurances, metge) es consideren situacions favorables a l'ús del català.
- La població espanyola de llengua materna castellana tendeix a usar més el català en contextos formals, mentre que els de llengua materna catalana han augmentat l'ús del català en els contextos més informals.
- Entre la població francesa es detecta un grup que tendeix a utilitzar el castellà en els contextos més informals.

Notes

1. Fitxa tècnica metodològica:

	Enquesta 1995	Enquesta 1999
Àmbit territorial	Totes les parròquies d'Andorra.	Totes les parròquies d'Andorra.
Univers	Residents a Andorra de més de 14 anys.	Residents a Andorra de més de 14 anys.
Grandària de la mostra	1.016 enquestes.	671 enquestes.
Mètode de mostreig	Primer, selecció del domicili de la persona entrevistada pel mètode de rutes aleatòries, segon, selecció de la persona entrevistada pel mètode de quotes. La mostra es va estratificar per sexe, nacionalitat i parròquia de residència.	Primer, selecció del domicili de la persona entrevistada pel mètode de rutes aleatòries, i segon, selecció de la persona entrevistada pel mètode de quotes. La mostra es va estratificar per sexe, edat, situació laboral, nacionalitat i parròquia de residència.
Marge d'error absolut	±3,1 % Error calculat per a una probabilitat que no sigui superat del 95 % i per al cas de màxima indeterminació (P=Q=50%).	±3,8 % Error calculat per a una probabilitat que no sigui superat del 95 % i per al cas de màxima indeterminació (P=Q=50%).
Tipus d'entrevista	Enquesta personal, amb un qüestionari prèviament estructurat d'una durada aproximada de 25/30 minuts.	Enquesta personal, amb un qüestionari prèviament estructurat d'una durada aproximada de 20/25 minuts.
Treball de camp	Realitzat de l'11 de setembre al 10 d'octubre de 1995, amb un equip de 19 enquestadors.	Realitzat del 15 de setembre al 7 d'octubre de 1999, amb un equip de 13 enquestadors.

2. Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Servei de Política Lingüística del Ministeri de Turisme i Cultura del Govern d'Andorra.
3. Les dades següents (en percentatges) fan referència a les dades reals de població de 1994 i 1998 publicades pel Ministeri d'Interior del Govern d'Andorra:

sexe			edat			nacionalitat		
1995 1999			1995 1999			1995 1999		
home dona	53,0	52,4	50 anys o més	28,3	31,1	andorrana	22,6	25,6
	47,0	47,6	35-49 anys	28,6	30,2	espanyola	50,8	48,4
			25-34 anys	26,0	23,8	francesa	7,9	7,4
			15-24 anys	17,1	14,9	portuguesa	11,6	11,4
						altres	7,1	7,1

4. Dades de llengües maternes de la població adulta de 1995 en percentatges: català 42,7; castellà 34,6; francès 10,8; portuguès 10,7; anglès 1,7; altres 4,8.
5. Dades de llengües en què va aprendre a llegir i escriure la població en percentatges:
1995: català 14,0; castellà 55,7; francès 22,6; portuguès 10,5; anglès 2,1; altres 2,7.

- 1999: català 15,7; castellà 58,3; francès 18,8; portuguès 10,4; anglès 2,0; altres 3,6.
6. Indicador de coneixement = (nivell entén + nivell lleix + nivell parla + nivell escriu) / 4.
7. Valors de l'escala per mesurar els nivells de coneixement: 0: gens ni mica, 1: amb moltes dificultats, 3: amb certes dificultats, 5: ni bé ni malament, 7: bastant bé, 9: molt bé i 10: perfectament.
8. Dades indicadors de coneixement:
1995: català 7,3; castellà 8,9; francès 5,3; portuguès 1,3; anglès 1,9.
1999: català 7,4; castellà 9,2; francès 5,1; portuguès 1,5; anglès 2,3.
9. Valors de l'escala per mesurar la freqüència d'ús:
1: gens utilitzada, 2: poc, 3: de tant en tant, 4: bastant i 5: molt utilitzada.
10. El terme bilingüisme s'ha fet servir en un sentit ampli per designar l'ús alternatiu de dues llengües i comprèn proporcions diverses de més o menys freqüència d'ús de cadascuna.
11. Indicador d'ús = (freqüència d'ús a casa + freqüència d'ús amb els amics + freqüència d'ús a la feina) / 3.
12. Dades indicadors d'ús:
1995: català 3,4; castellà 2,7; francès 1,4; portuguès 1,3.
1999: català 3,2; castellà 3,1; francès 1,4; portuguès 1,3.
13. Per analitzar la freqüència d'ús de cada llengua en aquest àmbit s'han tingut en compte les relacions dels usuaris amb les principals entitats públiques: Govern, comuns, Caixa Andorrana de Seguretat Social, Servei de Telecomunicacions d'Andorra, Forces Elèctriques d'Andorra, Hospital Nostra Senyora de Meritxell, Servei d'Immigració...
14. Indicador lingüístic = [(nivell entén + nivell lleix + nivell parla + nivell escriu) / 4] · [(freqüència d'ús a casa + freqüència d'ús amb els amics + freqüència d'ús a la feina) / 3] · 2.
15. Dades indicadors lingüístics:
1995: català 56,3; castellà 50,0; francès 18,5; portuguès 7,3.
1999: català 53,9; castellà 58,2; francès 17,9; portuguès 8,5.